

MARIA ÀNGELS ANGLADA
LES CLOSES

L'AVENÇ,

LES CLOSES

LLEGIR EN CATALÀ
ASSOCIACIÓ D'EDITORIALS INDEPENDENTS

L'AVENÇ,

Maria Àngels Anglada

LES CLOSES

L'AVENÇ
Barcelona
2018

IN MEMORIAM

*Crit vora el mar
en un ponent magnífic.
Al lluny retruny
en el llit de les aigües
i en la meva enyorança.*

JORDI GELI I AIGUADÉ, 1949

A tots els descendents de can Geli de Vilamacolum, Les Closes.

*L'autora vol expressar la seva gratitud a la seva cosina Dolors Serra i Geli,
de Sant Pere Pescador.*

Barcelona, març de 2018
© del text, Maria Àngels Anglada, 1978
Publicat d'acord amb Pontas Literary & Film Agency
© d'aquesta edició, L'Avenç, S.L., 2018
Passeig de Sant Joan, 26, 2n 1a
08010 Barcelona
Telèfon: 93 245 79 21 Fax: 93 265 44 16
www.lavenc.cat
www.ellsllibresdelavenc.cat
www.llegirencatala.cat

Es reserven tots els drets.
Cap part d'aquesta publicació no pot ser
reproduïda, emmagatzemada o transmesa
per cap mitjà sense permís de l'editor.

L'Avenç forma part de l'Associació d'Editorials Independents Llegir en Català.

Disseny i composició: L'Avenç
Il·lustració de la coberta: Francisco Geli, Dolors Batlle i fills a la casa familiar de can
Geli, a Vilamacolum. Fotografia sense datar. Arxiu familiar.

BIC: FV
ISBN: 978-84-16853-17-5
Ref. AVEN098
Dipòsit legal: B. 4022-2018
Impress a Liberdúplex

TAULA

Pròleg	II
I. Parla la Serafina menor	15
II. Parlen els documents	31
III. El camí dels magraners	55
IV. Cartes des de 1880 fins al 1909	71
v. Diàleg a Bellvís	91
VI. Aquella flaire d'herba	109

PRÒLEG

Sovint pensava en la història de la besàvia a l'hora suspesa del capvespre, quan venien «ombres lleugeres i espectres orfes de llum». I això era natural, perquè ella encara no era per a mi una altra cosa que una ombra darrere un nom. Quina claror —pensava— pot revelar-nos el rostre autèntic dels morts que no hem conegut? Només l'opacitat una mica translúcida dels objectes i dels papers que en servem, el vidre entelat dels mots d'aquells que els recorden. I així ens cal endevinar el seu gest, com el pas d'un ocell pel moviment de les fosques fulles de l'heura.

Un vespre, doncs, que tornàvem de les closes, vaig decidir que era per a mi absolutament necessari d'escriure els fets que havien succeït —fa més de cent anys— a la mateixa casa on vivíem, no pas lluny de les suaus corbes del riu Fluvià. Havia sentit parlar força de la besàvia, a la família: sobretot, és clar, del seu procés (decretat, però, per un inexpert i ambiciós fiscal substituït), mesos després de la mort tràgica del seu marit. I em vaig posar a remenar i triar els vells papers del gran armari de noguera cercant-hi la petja de Dolors, Maria Gràcia, Elisabeth Canals. Donava bo de fer-ho perquè la calor havia començat a cedir i l'estiu, arribada la segona quinzena d'agost, s'endolcia en tardes molt benignes, que jo passava empaitant aquella imatge que entrelluïa i s'amagava.

Molt aviat d'altres ombres van venir a fer-li costat: un poble de morts perdia a poc a poc la seva llunyania i habitava lentament la gran i vella casa, la plaça i els carrers polsosos de Vilasirvent, els camps de regadiu, els aspres i les closes on esperava l'herba just tallada i flairosa entre les vorades de saules i freixes ombradissos. Des del gran balcó encarat a marinada veig encara la mateixa plaça on van ballar la Susanna Llandrich i la Llúcia Hilari quan van saber que «donya Dolors» havia estat detinguda; i, pel cantó de tramuntana, l'antic camí ral pel qual corrien en tílburí la besàvia i el seu marit, Tomàs Moragues, empolegant a l'estiu la plata de les oliveres.

El temps, però, és un arxiver molt avar dels seus tresors i lliura els seus secrets amb parsimònia. Unes mans massa primmirades devien esquinçar i cremar a la llar de foc gairebé tots els documents i les cartes referents al procés de Dolors Canals i a la mort del seu marit; en canvi restaven intactes els papers i les lletres d'una època ja posterior al judici, així com els documents jurídics relatius a la finca les Closes —més coneguda pel nom de can Moragues— i a la tutela dels dos fills del matrimoni: recordo bé, entre aquests últims, un dictamen de Duran i Bas. Aleshores en Jordi em va suggerir de mirar a la calaixera de la besàvia, que segons la tradició familiar era la mateixa que havia tingut a la seva habitació; dintre els calaixos treballats amb bella marqueteria romanen encara uns quants vestits antics, de vellut i seda grisa i negra, testimonis d'un dol molt llarg, alleujat amb algunes randes i amb roses de seda i llaçades de tafetà. El vent dels temps els havia apilat, com fulles seques d'una tardor llunyana; i, vora seu, entre les cartes dels pares de la besàvia, vaig tenir la sort de trobar-ne una de molt llarga del seu advocat, en la qual exposava les línies en què volia basar la defensa de l'acusada. Aquesta carta em va ajudar molt més que els diaris de l'època, que tanmateix també van reflectir boirosament les imatges d'aquells fets que eren per a nosaltres una petita, casolana mitologia.

Les planes que llegireu són el resultat, com anava venint a les meves mans, de les recerques que vaig començar aquell estiu i continuar en una de les llargues i tèbies tardors de l'Empordà: tot allò que he pogut bagotar entre els pàmpols esgrogueïts de diaris i papers, les petges dels camins del record, insistent i tenaç.

I
PARLA LA SERAFINA MENOR

(Em sap greu que us calgui conèixer Vilasirvent un diumenge a la tarda, perquè el poble us semblarà potser massa quiet, com ancorat en una immobilitat silenciosa. Però els altres dies la Serafina menor —que té més de vuitanta anys— encara feineja per la casa o a l'hort, i no tindria tant de lleure. Abans d'escoltar-la pujarem al mirador de can Moragues i així us fareu càrrec de l'escenari. No restareu pas decebuts en veure la plana... Sí, mirem-la bé, perquè mai no podem saber si duraran gaire en la seva gràcia vivent aquestes contradades on el cor es detura. El somriure blavís del mar, ja un poc amagat, la ratlla dels aiguamoixos, les vorades d'àlbers i de freixes que clouen els prats, aquesta claror d'avui sense calitja, tot, tot és amenaçat.

Vilasirvent des d'aquí dalt us semblarà més gran que no és realment, per l'amplària dels patis i la gran quantitat d'edificacions —cases, pallers, coberts per als tractors, quadres— que s'estenen des del cementiri, a ponent, fins a la petita església romànica vora els alts xiprers i les atzavares d'una sola florida. Hi ha moltes cases quasi buides: algunes ja mortes, deshabitades, deixades a una lenta destrucció; dues o tres de llogades a passavolants, i altres on el teulat abriga la solitud d'un vell o d'un matrimoni ja molt gran que té els fills —sempre pocs— a ciutat. El poble no arriba ni de bon tros a les tres-centes àni-

mes, i els nois que volen treballar la terra nodridora sovint no troben una companya que s'hi vulgui casar i s'acontenti de viure en un poble... Com podeu veure, el mar no és pas gaire lluny: la distància que el separa de Vilasirvent és com una resclosa que deixa alenar la marinada i arribar grans vols de gavines fins als sembrats; de vegades, també, alguna filera de collverds, que vénen dels aiguamolls, i en canvi tanca l'allau de turistes; només alguns d'escadussers vénen a escoltar les sardanes, el dia de la Festa d'estiu, a la plaça voltada d'acàcies encara joves i de cases molt velles amb graciosos ràfecs.)

—Si els en podria contar, d'històries de Vilasirvent! Podria passar-hi hores senceres; sobretot de can Moragues, on la meua mare va estar tants d'anys que en sabia les coses fil per randa. Li agradava molt parlar-me d'aquell temps i de vegades començava a descabdellar una història i s'aturava, però era d'aquelles persones que, si les burxes una mica, s'esclovel·len com un pèsol.

No sé si vostè recorda per haver-ho sentit dir que la mare era filla d'un pastor d'Ausseja, cap a França, que de primer només venia cada hivern al poble, quan a la seva terra feia massa fredor per als xais; a poc a poc, però, s'hi va anar trobant bé, ací, i finalment s'hi va quedar per arreu i s'hi va casar. La seva dona va morir pocs dies després de néixer la filleta, que es va salvar amb penes i treballs; ell no es va refiar de cap dida i la va criar amb la llet d'una mateixa ovella i més tard amb sopes de llet, i a fe que la tenia, deien, xamosa i manyaga com el xaiet més bonic. Quan la mare tenia cap a tretze anys, el seu pare va morir de les febres de Malta, em penso; diu que era molt bon home, pacient i traçut. Va ser aleshores quan ella va entrar a servir a can Moragues i mentrestant el rector va fer vendre el petit ramat i li va posar els diners a guany per a quan es casés.

La mare, de jove, diu que era alegre i viva, un barret de rialles, estroncades alguns dies per la mort del seu pare; prima i

bellugadissa com una tija al vent, amb ulls enriolats de color d'oliva, era, però, més assenyada que no corresponia als seus anys. Assegurava que no va esporuguir-la gens ni mica entrar en aquella casa tan gran, de façana que sembla no acabar mai, amb el gran balcó de barana historiada i una torre al cim des de la qual, deien, es podia veure tot l'Empordà. Ella deia que tot allò que no s'albirava des del mirador de can Moragues ja no era l'Empordà. La casa era aleshores plena de gent: la mestressa —la senyora Esperanceta—, ja vídua del senyor Josep; el fill gran, en Tomàs Moragues, el mateix que després van matar, els germans petits i les dues minyones; tots aquests vivien al primer pis, on ara viuen vostès. A dalt hi havia, a més a més dels graners, les habitacions dels mossos, i també d'un sastre i d'un fuster que hi vivien cada hivern i que no estaven pas mai sense feina. Quan la mare hi va entrar ja no quedava cap ocell dels que tenia el senyor Josep, que va estar molt de temps gairebé invàlid i s'entretenia criant tota mena d'ocells, ell que abans havia estat un gran caçador. La mare encara havia vist les gàbies que ell mateix els feia, molt grosses, amb fines barrelles de canya; molta gent li'n portaven, i havia avivat merles, cardines, cogullades i fins i tot explicaven que una niuada de rossinyols que havien caigut del niu. No ho he sentit dir mai de ningú més. Quan ell morí els van continuar criant, però ja no en van voler cap més de nou i al capdavall es moriren tots, de mica en mica, com si l'enyoreassin.

La mare, al començament, feia tasques petites: cercar herba o fulles d'om per als conills, tenir cura dels coloms, escalfar els llits amb els burros d'aram, polits i llunts, plens de caliu, escombrar la galeria i l'entrada, de sostre de volta, força gran. Aviat, però, va anar guanyant la confiança de l'Esperanceta i va restar al pis per ajudar-la; hi havia sempre molta feina a fer. Potser vostè no sap que la mare va ser la que va ensenyar a ballar el senyor Tomàs, no gaire temps abans que es prometés amb donya Dolors. Deia que era molt alt i ben plantat: li pas-

sava més d'un pam mentre ballaven i la mirava somrient, amb els ulls més aviat castanys i aquells dies espurnejants de bon humor. La mestressa, molts dies, sabent que la noia ballava molt i molt bé, li deia, havent dinat:

—La Teresa i jo rentarem els plats, Serafina, i tu que ets una baldufa vés a la sala i ensenya a ballar en Tomàs.

No s'ho feia pas dir dues vegades; es treia el davantal, anava a la sala gran—només s'hi menjava els dies de festa—i enretiraven els balancins, les cadires altes i la taula, sempre molt ben encerada. La mare cantussejava ella mateixa, a estones, les melodies dels balls que coneixia i ensenyava tots els passos al seu company de ball, tots satisfets. El seu amo mentre ballaven, més endavant, li contava moltes coses, i així va saber, abans que ningú, que es volia casar amb la petita Canals, de Bellví d'Empordà.

—Però no ho diguis a la mare —va afegir— perquè ella no en vol sentir parlar i l'haig d'anar preparant a poc a poc.

La noia li va assegurar que romandria muda com un peix: ja sabia que l'Esperanceta no volia de cap manera que el seu fill, encara molt jove, es casés, i menys amb una noia que era gairebé un infant i d'una família que li semblava massa «entornada» per al seu gust. Al cap d'unes setmanes, però, van tornar a ballar a la sala; ara era gairebé innecessari, perquè ell havia resultat molt bon deixeble i més aviat ballaven pel plaer que trobaven en aquelles estones alegres i lliures. El noi, finalment, va explicar que havia pogut convèncer Dolors Canals.

(No sé si aquesta versió és l'autèntica, però no vull deixar de banda cap possibilitat.)

Feia temps que ell volia aquella noia d'ulls de blauet, li va dir, però ella no es volia prometre encara; s'estimava més anar de festa en festa i era balladora i alegre com una carlina. I sap com li va donar entenet de casar-se aviat? A can Canals eren molt fins i per esmorzar Dolors no podia triar allò que li agradava més; sempre li servien xocolata desfeta, en xicles de por-

cellana de floretes, molt petites i polides. I ella, que no parava mai, no restava satisfeta i envejava l'esmorzar dels mossos a la cuina: grans plats curulls de bacallà amb pebrot i tomàtec. Aleshores l'hereu Moragues, que havia esbrinat tot això, li va dir que quan fos casada amb ell podria menjar bacallà fins que el cor li digués prou. També li va prometre que anirien als balls i a les festes dels seus amics de Figueres i d'altres pobles, i que no hauria pas d'estar-se tancada a la casa de Vilasirvent. Ha de saber que, abans de la desgràcia, donya Dolors era molt amiga de la gresca i la mare em contava que un dia el seu marit, el senyor Tomàs, s'hi va empipar molt, perquè havia dansat tota l'estona en un ball de Carnestoltes, quan ja estava embarassada del seu primer fill, l'avi de vostès. El senyor Tomàs era bo i generós, però una mica geniüt.

La senyora Esperanceta, en canvi, pecava més aviat d'avarra. Els primers temps de ser a les Closes, la mare ja ho va veure, però encara no gosava dir res. Més endavant, tanmateix, es va espavilar a posar-hi remei quan va filar de quin mal patia la seva mestressa, i es veu que a casa d'ella ja en venien de gènere. En vol una prova? L'Esperanceta cada any, quan mataven porc, posava un senyal als embotits que feia per als de la família, més bons que els dels mossos i les minyones; i la mare, com s'ho arregla? Doncs ve un any que, d'amagat, canvia tots els senyals. Aleshores l'hereu, cada vegada que en menjaven, deia a la seva mare:

—Mare, aquest any les botifarres són molt dolentes.

—Sí, ja me n'adono, que no són tan bones com les de l'any passat; no sé pas que ho fa, jo les he fetes igual que sempre.

I la Serafina reia per sota el nas. Això es va repetir, fins que un dia, tot servint la taula al menjador —sempre hi menjaven, àdhuc en els dies més freds, i sense foc— la noia va respondre, en sentir els mateixos mots altra vegada:

—I és clar que són dolentes, senyor Tomàs! Doncs sàpiga que nosaltres sempre ens les hem menjades així.

I va explicar la seva arteria. El senyor Tomàs diu que va riure de bon grat i després va dir a la seva mare que no tornés a fer-ho mai, de donar menjar més dolent als qui treballaven a la casa, car a les Closes els àpats havien de ser iguals per a tothom.

Això ho va fer la mare quan feia ja tres anys que era a la casa i l'hereu era a punt de casar-se amb donya Dolors. Es van casar el mes de maig, i la mare va anar a Bellvís a ajudar a preparar el dinar, el dia abans, a casa els pares de la núvia. Encara recordo com m'explicava el vestit que duia donya Dolors: una faldilla llarga de seda lila, un giponet curt de vellut, acolorit i fi com la pell dels préssecs, un capell i una mantellina de randes finíssima, blanca. Damunt del gipó duia el rellotget i la cadena d'or que li havia regalat el seu promès quan van firmar els capítols: era petit, voltat d'una renglera de perles, i a la tapa s'hi veia un ocell d'esmalt sobre un ramellet de flors. Va ser —em deia— una festa molt bonica, amb molts convidats, i un matí ple de sol, de música i de flaire de roses. Qui s'havia de pensar que al cap de sis anys aquell nuvi tan feliç i ple de salut moriria d'una manera tan terrible?

La meva mare aleshores tenia setze anys, i la núvia quinze; molt aviat, quan els joves van tornar d'un viatge a Barcelona, es van entendre molt bé, la minyona i la mestresseta; es pot dir que eren tap i carbassa, i això que la mare sempre li deia el que pensava i no mirava pas cortines. Encara vivien a la mateixa casa les dues germanes del senyor Tomàs, la Catalina i la Rosa, així com, a temporades, l'altre noi, en Daniel, que més tard va entrar a l'exèrcit. També, és clar, la mare, l'Esperanceta, i de primer sort n'hi va haver, perquè Dolors va ser mare a setze anys i pensava més a jugar i prendre l'aire al jardí que no pas a acomboiar el nen, tot i que l'estimava molt. La mare em deia que de vegades se n'anaven totes dues a baix, a jugar, i al cap d'una estona sortia l'Esperanceta al balcó que dóna al jardí, i cridava:

—Dolors! Apa, vine, que el nen plora i ha de mamar!

—Ja vinc corrents!

I la mare novella s'arromangava les faldilles i pujava l'escala amb un llamp de correguda, amb la Serafina tot darrere. Trobaven el nen als braços de l'àvia, que no el podia sentir plorar, o bé en un lletet que es podia gronxar només tocant-lo, perquè ja era fet expressament per poder bressar l'infant gairebé dormint. Quan la seva besàvia va anar a viure a Bellvís, el va donar a la meva mare i va ser el mateix lletet que jo feia servir per als meus fills; no n'he vist enlloc cap d'igual. Com li deia, doncs, totes dues pujaven corrent i Dolors donava el pit al menut; tenia molta llet i el nen pujava molsudet i bonic, i aleshores era ros com gairebé tots els Canals.

A poc a poc, però, les relacions entre la sogra i la jove es van anar fent tibants. Dolors, encara que jove, sabia fer totes les feines de casa i dirigir-les; a més, feia mitja i brodava amb dits que semblaven d'àngel. Tenia el caràcter força decidit i no s'estava de dir la seva sempre que s'esqueia; l'Esperanceta, que ja no volia que el seu noi es casés, tenia veritable gelosia de la nora, sobretot perquè veia que l'hereu mai no tenia un no per a ella, aquells anys. Quan va néixer el petit Andreu va semblar que les coses milloraven, però passats els primers temps, apai-vagada la gran il·lusió que li va fer ser-li àvia, tornaven a venir les picabaralles. També estava ressentida perquè de vegades els joves no comptaven amb ella en els seus projectes: així, si alguna tarda que determinaven, si hi havia poca feina, anar a fer la berenada a les closes, amb el petit. Segurament tampoc no s'hauria decidit a acompanyar-los, però el fet que no la hi convidessin la feia sortir de polleguera.

(Sortint del poble pel camí dels Tamarius, arribareu al cap d'un quart i mig a les closes, i ja em direu si gaires indrets us somriuen més dolçament, sempre que no us deixeu enganyar pel posat il·lusòriament tranquil d'aquest paratge i espereu que se us entortolligui al cor com una heura de lenta creixença

... les closes a la primavera, quan enmig dels recs veureu esclatar una munió de petites flors blanques i els arbres de les voreres, saules, freixes, plàtans, verdegens tots a la seva manera, mentre algun pollancre escadusser treu els seus borrons rosats, amb carnació de galta. I a l'estiu, quan sovint alena la marina i les xiques erugues verdes es pengen i caminen en arcs flexibles entre les branques vincladisses i les menudes reinetes salten al fresseig de les vostres passes i veieu entre el tapís fullós les tórtores brunes matisades de llicorella i farigola

... les closes a l'hivern —quan hi corre la tramuntana com una gran esgarrifança— encara xopes de les pluges de tardor, i mireu els arbres nus com un poema descarnat, reixes vives, cossos oferts a l'abraçada impetuosa del vent que va eixugant, però mai ben bé del tot, els efímers estanys, els falsos aiguamolls on el dibuix de branques i branquillons s'emmirallava, on venien a beure les fredelugues de crestetes airoses i fins i tot, en dies freds, algun aplec de bernats pescaires...

... el gos de la besàvia, la Viola, diuen que es va esmunyir fins a les closes per morir-hi, quan va adonar-se que ja no podria flairar res més, i així es va adormir panteixant entre la seda de l'herba i la mortalla de les fulles i una casa d'arrels va ser el seu clot.)

Així doncs, el nen devia tenir quatre anys o potser cinc quan l'Esperanceta va posar casa a part, amb la seva filla Catalina, que era una noia una mica curta de gambals; l'altra germana, la Maria Rosa, feia just un mes que s'havia casat, a vila, i el germà petit, en Daniel, ja havia entrat a l'exèrcit per seguir la carrera militar. Mentrestant la meua mare veia que a can Moragues havien canviat una mica: estava esverada perquè moltes nits venien a la casa gent desconeguda i es tancaven al despatx amb l'hereu, de vegades fins a les hores petites. El senyor Tomàs deien que s'interessava molt per la política i que això ja li devia venir del seu avi, que havia mort poc després de sortir

de la presó on els francesos l'havien tancat; l'hereu, doncs, i en Narcís Julià, que era el seu masover principal, estaven força embolicats. Eren més aviat de la crosta de dalt, i la mestressa jove tampoc no estava massa tranquil·la amb totes aquelles anades i vingudes: era més aviat de missa, i com tots els de canals de Bellvís, partidària de la reina.

Aquells anys eren molt moguts per ací: la mare em deia que a la ciutat hi havia molta misèria i que el seu amo donava cada any moltes arroves de blat per a la sopa i el pa que acostumaven a repartir a l'hospital de Figueres, dos dies per setmana, als pobres de la vila. Hi havia, em deia, a ciutat, dones i criatures que anaven a picar pedra per un sou de tres a cinc rals cada dia. Ací al poble era diferent, perquè les famílies tenien, si més no, l'hort, els menuts, pa per a l'any—si hi havia bona collita, que no era cada any—, però a la vila les coses anaven molt i molt malament; tot sovint, també, es trobaven nens acabats de néixer abandonats i es va demanar que tornés a posar-se en servei l'antic torn de l'hospital: s'hi podien deixar els infants sense que ningú sabés qui ho feia. Totes aquestes notícies arribaven a Vilasirvent. Més tard, amb la guerra dels carlins, també es van passar tongades molt dolentes; em ve a la memòria una cançó que encara havia sentit cantar a la mare, d'aquells temps:

Ai, mares, les pobres mares!,
ai, infants, pobres infants!
En Savalls cerca llurs pares
per tallar-los-hi les mans.

Però això va ser alguns anys després de la mort del senyor Tomàs. Parlant del temps vell jo encara em recordo que aquí mateix, al poble, hi havia més malalts, sobretot de nens i joves, que no pas ara. Molts dies sentia tocar la campana per a l'enterrament d'algun albat: sovint havia vist com els duïen, pel

camí dels magraners, cap al cementiri, en aquella caixeta blanca que feia tanta pena de veure passar; fins i tot algunes mares es morien després dels fillets, o abans. La seva besàvia també va estar en perill quan va néixer el seu primer infant, i van haver de cridar el metge; els va dir que haurien d'esperar algun temps abans d'anar per a un altre fill. Pobre senyor, poc es podia pensar, ni ell ni els seus, que ja no veuria el naixement del segon nen.

Era molt jove quan el van matar, el senyor Tomàs, abans dels trenta anys. Els fets de la seva mort i els dels dies que van seguir-los són els que la mare em volia explicar més sovint. Va viure fins molt vella amb nosaltres, perquè no tenia ja cap més fill que jo. Els darrers temps de la seva vida es recordava molt més de les coses de la seva joventut que no pas d'allò que havia fet el dia abans. La vellesa li acostava aquells dies de quan era a les Closes, que li semblaven molt a prop. Potser, qui sap, a mi ja em comença a passar el mateix i no me n'adono! Moltes vegades, tot espellofant capces de blat de moro, o tot esclovellant mongetes, perquè sempre li agradava d'ajudar-me, em contava tots els seus records, fins i tot els tristos. Jo primer li deia:

—No hi penseu, mare, en aquestes coses, que us tornareu a posar trista i capficada.

Però ella em contestava que no, que havien passat molts anys i que no li feia cap mal recordar-ho. «No ho veus, que igualment hi penso molt? —em deia—. Encara em desfogo i em quedo més tranquil·la si ho puc explicar a algú que no pas si ho vaig barriant i donant-hi voltes dintre el meu cap». Per això ara li ho puc repetir amb tots els ets i uts, perquè li ho vaig sentir contar més de quatre vegades i al capdavant em semblava com si jo i tot hi hagués estat pel mig.

Era una nit de desembre molt freda, l'endemà al matí hi havia gebrada pertot arreu. El nen estava malaltó i com que la nit abans els amos havien dormit poc per això, la mare se'l va en-

dur amb ella, com feia moltes vegades. El tenia en un llit petit, al costat mateix del seu; era dormidora de mena i havia deixat el quinqué una mica encès, per desvetllar-se més de pressa si el petit plorava. Dormia, doncs, amb el nen, en la primera cambra de les quatre que donen a la sala gran, a mà esquerra, i els besavis de vostès dormien on ara hi ha el rebost; aleshores era una saleta amb la seva alcova i s'hi podia entrar de dret des del petit rebedor que s'obria a l'escala principal: ja fa molts anys que van tapiar aquella porta. Devia ser ja cap a les hores petites, li va semblar, que el nen va plorar i ella li va donar una mica de brou de pa i arròs, com es feia en aquell temps. Quasi es pot dir que ho va fer d'esma, mig adormida, i tot seguit que el nen va callar el va acotxar, ben abrigadet, en el seu llit.

Tot just acabava de fer-ho i se'n tornava a dormir, que li va semblar sentir soroll de passes i altres fresses esmortuïdes, i de cop es va quedar glaçada de por, sense poder ni cridar, talment com si ho somniés: entrava donya Dolors, blanca com un glop de llet, i l'empenyia un home molt alt que la mare no coneixia i que a la minsa llum del quinqué semblava un gegant; duia un abric fosc i una bufanda que li tapava mitja cara i amenaçava la mestressa amb un ganivet.

Com que la mare encara no havia abaixat el llum, va veure que ella tenia les mans lligades al darrere. Abans de tenir temps d'adonar-se de res més, l'home les va deixar a les fosques, mortes de por, totes dues a l'alcova amb el petit que s'havia tornat, innocent, a adormir. Al cap d'uns moments la mare va tapar donya Dolors amb una flassada, perquè va sentir que les dents li petaven de fred o de temença, o de totes dues coses, i no van pensar a encendre altra vegada el quinqué ni tampoc gosaven sortir de l'habitació. La por i les amenaces —«us mataré si crideu»— les van deixar sense veu ni esma.

Quanta estona van romandre així, mudes, abraçades, tremolant en la fosca? La mare no ho podia pas dir, però començà d'entrar un pensament de claror, somorta i grisa, des de la

galeria. Abans, però, van sentir que s'obria la porta de l'entrada i que la casa tornava a estar ben silenciosa. Aleshores van trobar forces, totes dues, per sortir a l'escala i anar a cridar els criats que dormien al pis de dalt, perquè tenien encara massa por per anar totes soles a veure què havia passat. La mare, a més, quan va poder raonar, es va esverar perquè sabia que la senyora tornava a estar embarassada de poc temps i va témer que no li vingués un gastament. Va sortir, doncs, al carrer, i va anar a cridar la llevadora i en Narcís Julià; era l'home de confiança de can Moragues i vivia prop, es pot dir a l'altra banda del jardí.

Mentrestant, l'altra minyona havia ficat donya Dolors al mateix llit de la Serafina; li va semblar que estava molt malalta i afectada dels nervis. Havien baixat els mossos i el que anava davant de tots, en Pere, va entrar a l'alcova del matrimoni i en va sortir cridant:

—Ai, senyora, que l'amo és mort!

I donya Dolors s'alçà del llit i abans d'arribar a la porta cau en rodó i tot són corredisses i crits per la casa i per la plaça del poble. La meva mare es va quedar una estona que no sabia ja el que feia i quan els mossos li preguntaven què havia passat només sabia respondre:

—Un lladre, un lladre...

La llevadora —la Miquela—, una dona valenta, ja gran i molt decidida, va entrar a veure si podia fer alguna cosa pel pobre senyor Tomàs i es va adonar que encara alenava; però havia perdut molta sang, tot n'era ple, i es va morir al cap d'uns moments sense que ella pogués fer-hi res, ni temps d'avisar el capellà. L'havien assassinat a cops de destrat, ferint-lo al cap i al coll, i tot es veia remenat al seu voltant. La mare, al capdavant, va poder plorar i de seguida es va fer càrrec de la situació; en l'endemig havien retornat la mestressa i no la van deixar entrar de cap manera a veure el seu marit. La Serafina es va quedar al seu costat i a fe que tenia treballs a vigilar-la,

amb aquell desori. Sort que van arribar el metge i els pares de la jove vídua; poc més tard van venir també els senyors del jutjat de Figueres. Ja pot pensar que al poble tot eren comentaris i enraonies i grups de pagesos que parlaven de la mort del senyor Moragues i tothom hi deia la seva.

Al cap de pocs dies —quan al capdavall van haver enterrat el senyor Tomàs i els del jutjat acabaren els seus tràmits i preguntes— els pares Canals se les endugueren a Bellví, tant donya Dolors com la meva mare, que ajudava a vigilar el nen, pobra criatura, que no entenia res i encara estava un xic enfibrat. A casa dels seus pares, la vídua es va allitar i va estar molts dies malalta: van tenir consulta de metges, perquè tenia molta febre i sovint cridava mentre dormia, es veu que tenia malsons i es despertava amarada de suor. La mare acostumava a dir que havia restat tan prima que se li podia veure l'ànima a contraclaror. Per sort, tal com el metge es pensava, amb el repòs al llit no va perdre el nen que duia. Tots aquells dies la mare, vull dir la Serafina major, quasi no es movia del costat de la seva mestressa; l'àvia del nen la rellevava algunes nits perquè pogués dormir. Ho feia a la cambra que havien arranjat per al petit, que ja estava bo i era el més feliç de tots en la seva innocència.

Va arribar el mes de gener i els pares de donya Dolors es començaven a veure les orelles: havien passat molta por per la salut de la seva filla petita. Després d'aquell cop que l'havia deixat tan atuída, s'anava refent: era tan jove! La feien ja passejar pel jardí, gran i bonic; un dia van haver d'anar a Vilasirvent, per fer inventari, i ho va resistir força bé. Justament feia uns dies assolellats com passa de vegades a les minves de gener, que fa més bon temps que no pas pel març, moltes vegades; la mare se n'aprofitava: era en un porxo que donava al jardí, amb una gresala plena de naronges* per a fer-ne confitura; les anava

* Taronges agres.

tallant a rodelles i de tant en tant diu que es distreia mirant les mimoses, que eren ja com pitxers de florides. Va sentir un xiuxiueig a la sala i al cap d'una estona va entrar la mare de la seva mestressa, la senyora Canals, tota trasmudada:

—Serafina —li va dir—, vés a mudar-te, que has d'anar a vila, perquè els senyors del Jutjat us han de fer més preguntes, a tu i la Dolors.

—Però deurem tornar a dormir a Bellvís, fa?

I la senyora que li respon quasi plorant:

—No, Serafina, no t'esveris, però val més que sàpigues la veritat: cal que t'enduguis un xic de roba i llençols nets; hauràs de quedar-te potser alguns dies a la presó, com a testimoni d'un procés. Tots els mossos que eren a Vilasirvent també hi són.

La mare no es va inquietar massa; tenia un tarannà coratjós i no veia mai les coses tan negres com són moltes vegades i a més ja estava acostumada a veure per altres casos que, de les desgràcies dels peixos grossos, els petits també en van malament. Això sí, es veu que quan van arribar a la presó, que era la del carrer que ja en deien aquest nom, i quan van tancar la reixa al seu darrere, el cor li va fer un salt, però diu que sempre es va pensar que al cap de pocs dies tornarien a ser a la banda de fora. Quin mal havien fet elles? Els pares de donya Dolors pagaven dues cel·les individuals per a cada una, però estaven separades de dia i de nit; es veu que el fiscal havia manat que la seva mestressa, de moment, havia de romandre incomunicada. La mare es posava molt nerviosa quan li feien preguntes en castellà, perquè com es pot pensar no en sabia ni un borrall. Havia anat poc temps a l'escola i no li calia pas saber-ne, tampoc, si no havia estat mai més enllà de Girona: hi havia anat alguna vegada per les fires de Sant Narcís. Però amb penes i treballs va contestar tan bé com sabia.

Una vegada i una altra va contar tot això que jo li he anat explicant i va dir sempre les mateixes coses: què podia dir, si no? Com que no tenia pa a l'ull, però, es va adonar que anaven

molt lluny d'osques i que sospitaven alguna cosa de la pobra senyora i això la va estranyar moltíssim i no se'n sabia avenir. A l'últim devien quedar convençuts que la mare els deia la veritat, si més no pel que feia a la seva actuació, i la van deixar sortir al cap de pocs dies d'haver entrat a la presó. Ella encara no sabia que les seves explicacions els havien satisfet, però un dia, havent dinat, li van dir que restava ben lliure i que se'n podia anar aquell mateix moment. I les reixes van tornar-se a tancar, però aquella vegada ella era a la banda de fora.

Sort que dinaven d'hora, a migdia, perquè no coneixia gairebé ningú de la ciutat per tenir-hi prou confiança i no duia ni un ral damunt seu ni podia enraonar amb la seva mestressa. Va decidir, doncs, anar-se'n a peu fins a Bellvís! Una bona tirada, oi? Es pensava, i ho va ben encertat, que a can Moragues no hi hauria ningú de la casa; sort d'en Narcís Julià i la seva dona, que ho endegaven tot, fins que també van agafar el marit, més tard, per coses de política. La mare, doncs, va emprendre el camí ral i diu que anava tan de pressa com una mostela; era molt valenta i lleugera. Tenia por que no se li fes vespre pel camí i volia arribar de clar: no pas que tingués por de perdre's, que no és gens perdedor, sinó per temença d'alguns escamots que corrien aleshores pels pobles i corriols fent disbarats, amoniant els pagesos que tornaven de la feina. El dia ja s'havia allargat força, però, i ella caminava de pressa i no s'aturava per a res; no estava gens tranquil·la, però a penes va trobar ningú i no li va passar res.

Fixi's si en devia anar, de de pressa, que a l'hora de berenar ja era a Bellvís; gairebé hom no s'ho pot creure, oi? Això sí, ben molla de suor tot i ser en ple hivern, i més cansada, deia, que si fos una nit de Festa Major, després del ball de nit. I mai mai de la vida —acostumava a dir— no havia vist res més bonic que la torterola de fum que s'enfilava cel amunt des de can Canals de Bellvís.

“Anglada és una poeta universal
que fa novel·les. Però també és
una narradora que fa poesia.”

Jaume Cabré

Les Closes és una finca de l'Empordà on el propietari, Tomàs Moragues, un terratinent d'idees republicanes, ha estat assassinat. La seva dona, acusada del crim, és processada i empresonada, per bé que finalment absolta. Cent anys després, la seva besnéta reconstrueix la història d'aquesta «ombra darrere un nom» que és Dolors Canals i tracta, amb l'ajut de diversos recursos: cartes, documents, entrevistes..., d'obtenir-ne una imatge precisa. Una recerca que no només li permet desentrellar un mite familiar, sinó també reviu tot un ambient social de finals del segle XIX.

Guardonada amb el premi Josep Pla de l'any 1978, *Les Closes* va significar l'inici de la fèrtil trajectòria de Maria Àngels Anglada com a narradora.

L'AVENC Literatures